

КОРУПЦІЙНИЙ ПЕРЕДІЛ ВЛАСНОСТІ У ФОРМІ ЗЛОЧИННОГО РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасний стан корупції та рейдерства в Україні, досліджено вплив першого на друге і рекомендовані шляхи подолання цих злочинів в умовах глобалізації економічних взаємовідносин.

Проанализировано современное состояние коррупции и рейдерства в Украине, исследовано влияние первого на второе и рекомендованы пути преодоления этих преступлений в условиях глобализации экономических взаимоотношений.

The current state of corruption and raiding in Ukraine is explored in this article. Also is investigated the influence of the first on the second, and are recommended the ways of overcoming of these crimes in the conditions of globalization of economic relationship.

Постановка проблеми. Можливість захистити право власності, відстояти інтереси в спілкуванні з державою та конкурентами – ключовий параметр для кожного інвестора при виборі регіону для вкладення свого капіталу. Корупція стає на заваді чесному бізнесу та партнерським взаємовідносинам, але головним її наслідком на сучасному етапі є все більш зростаюче рейдерство. Загалом корупція та рейдерство гальмують розвиток України, і в першу чергу – її економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У структурі джерел, якими користуються жителі України для отримання інформації про питання, пов'язані з корупцією та рейдерством, протягом 2007–2011 рр. спостерігаються певні тенденції. Як і раніше, найвагомим джерелом інформації про ці економічні злочини є ЗМІ, причому незмінними лідерами залишаються електронні – близько третини (30%) респондентів отримують інформацію щодо корупції та рейдерства з телебачення й радіо. Другим лідером у постачанні такої інформації незмінно залишається неформальне спілкування – чверть опитаних (25,4%) дізнаються про випадки хабарництва та бандитського віднімання бізнесу саме від рідних чи знайомих. На відміну від електронних, друковані видання, зокрема як джерело інформації про корупцію та рейдерство, поступово втрачають свою вагу: їх аудиторія, що охоплювала чверть (25,2%) населення у 2007 році, скоротилась до п'ятої частини (21,6%) у 2011 році. Поступово зростає частка тих, хто черпає інформацію про корупцію та рейдерство з мережі Інтернет, – з 1,9% у 2007 році до 4,4% у 2011 році, а от прислухатись до політичних заяв представників влади з приводу корупції та рейдерства населення, схоже, сталося. Після зростання політизованості громадян з 7,5% у 2007 році до 9,5% у 2009 році, в 2011 році цей показник повернувся на попередній рівень – 7,7% [6,7,8]. Проблеми корупції досліджували такі науковці: Вальчук А. [6], Верстюк С. [7], Жданов І. [8], Клямкін І., Тимофеев Л. [10]. Дослідженню проблем рейдерства в Україні і за кордоном на науковому рівні, на жаль, присвячено дуже мало.

Метою статті є оцінка реального стану корупції та рейдерства в Україні в сучасних умовах розвитку економіки, виявлення впливу корупції на рейдерство, а також визначення прогнозів та перспектив подолання цих економічних злочинів.

Виклад основного матеріалу. В країнах з ринковою економікою однією з форм конкуренції є агресивна, напівзаконна діяльність суб'єктів господарювання – так зване «рейдерство». Випадки рейдерства в його різноманітних проявах можна спостерігати в різні часи, і майже в усіх країнах з ринковою економікою. Це явище, як правило, викликане тими ж чинниками, що й корупція: недосконалістю законодавства, бажанням іноземних компаній увійти на ринки інших країн тощо. Активізація рейдерства має виключно внутрішній характер. У просторі тіньової економіки виділяють наступні основні зони: неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, у рамках яких має місце не фіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховання цієї діяльності від податків; фіктивна економіка – хабарництво (корупція), приписки, спекулятивні угоди й інші види шахрайства, пов'язані з одержанням і передачею грошей; підпільна економіка – усі заборонені законом види економічної діяльності. Зона фіктивної економіки і є тією зоною, на яку впливає рейдерство.

Рейдерство у контексті даної статті – це недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника, захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному й фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та (або) із застосуванням сили.

Треба відмітити, що недружні поглинання по-українськи найчастіше зводяться до силового захоплення підприємств під прикриттям законних або псевдо законних підстав. Така практика була запозичена в Російській Федерації, де рейдерські захоплення поширені більш широко й відпрацьовані до дрібниць.

За проведеними дослідженнями, рейдерами можуть бути:

- окремі особи, що використовують корумпованість певних структур влади й управління, що прагнуть заволодіти чужим житлом й іншою власністю;
- спеціальні фірми або групи людей, що об'єдналися з метою професійного зайняття рейдерством, у тому числі групи, що спеціалізуються на захопленні земель, квартир, підприємств, акцій тощо;
- галузеві холдинги, що прагнуть до усунення конкурентів у своїй сфері шляхом їхнього поглинання;
- великі холдинги й фінансово-промислові групи, що знаходяться, як правило, у великих містах, і володіють великими ресурсами й можливостями, скуповують землі, бізнес у різних галузях і все коштовне для збільшення своїх активів;
- несумлінні керівники, що мають доступ до особливо важливих для компанії документів, схем керування та активів;
- партнери по бізнесу або дрібні акціонери тощо.

Основними чинниками рейдерства в Україні є:

- слабкість правової системи;
- недосконалість судової влади;
- корумпованість органів влади;
- відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника;
- низький рівень правової культури;
- правовий нігілізм як у суб'єктів господарювання, так і представників органів влади;
- сумнівна передісторія приватизації об'єктів тощо.

Про рівень рейдерства в Україні та його вражаючі масштаби свідчать наступні факти [10, с. 312]:

- в Україні діє щонайменше 40-50 спеціалізованих рейдерських груп, які складаються з досвідчених юристів та економістів;
- рейдерство набуло в Україні системного характеру. Кількість захоплень сягає 3000 на рік;
- результативність рейдерських атак – понад 90 %;
- за експертною оцінкою, щорічний обсяг сегмента поглинань і злиттів (без приватизації) становить понад 3 млрд. дол. США;
- середньостатистична норма прибутку рейдера в Україні, за експертними оцінками, становить близько 1000%;
- українське рейдерство має відчутну кримінальну складову: протиправні дії чиняться із залученням збройних формувань, а подекуди – навіть співробітників правоохоронної системи тощо.

Катастрофа рейдерства набуває в Україні загальнонаціонального масштабу. На думку членів Антирейдерського союзу підприємців України, така ситуація стала можливою через бездіяльність законодавчої, виконавчої та судової гілок влади щодо усунення рейдерської загрози та відсутність рішучих дій із захисту прав власників [5, с. 6].

Дотепер зберігається значна законодавча невизначеність у питаннях власності. У першу чергу це стосується власності на підприємства та на землю, нелегальний розпродаж яких породжує потік корупції. До цього варто додати безліч погано визначених перехідних форм змішаної власності, що розпорошують відповідальність і дозволяють комерсантам почувати себе чиновниками, а чиновникам – комерсантами. Нерозвиненість законодавства виявляється і просто в поганій якості законів, у недосконалості всієї правової системи, у нечіткості законотворчих процедур. Тут різні види корупції породжуються суперечливістю законодавства і, навіть, окремих законів, що дозволяє чиновникам створювати собі ідеальні умови для вимагання і шантажу громадян (клієнтів); незавершеністю законів, що характеризується двозначністю, пробілами, численними нормами, в результаті законодавчої невизначеності регулювання перекладається на підзаконні акти органів виконавчої влади, підготовка яких практично не підконтрольна. Так, виникають умови для появи нечітких, «закритих», недоступних інструкцій, що створюють додаткові умови для корупції; відсутність законодавчо встановлених процедур підготовки і прийняття нормативних і інших регулюючих та розпорядничих актів (законів, президентських указів, постанов уряду тощо), істотно полегшують можливість для корупції. Усе це збільшується загальною зневагою до процедурної строгості [10, с. 106].

При оцінці небезпеки кожного виду корупції для суспільства респонденти визначали, що найбільш небезпечним є розтрата бюджетних коштів (середнє арифметичне становить 4 з 5 можливих балів). За ним йде зловживання владою (3,8) і злирство (3,9). Обман та хабарництво було віднесено до явищ середньої небезпеки (3,4 та 3,5), найменш небезпечним були визнані кумівство та «відкат». Отримані дані свідчать про те, що найбільш небезпечними респонденти вважають види корупції, що приносять зиск тільки тому, хто порушує закон, адже від цього програє все суспільство в цілому, а індивідуальну винагороду отримує тільки одна людина, або система. Більш лояльно опитані відносяться до видів корупції, що несуть зиск двом акторам взаємодії. Найліпше сприймається респондентами явища кумівства (3) та «відкатів» (2,9), це може бути пов'язано з тим, що це стало звичним елементом суспільної взаємодії [6], і частина людей вважає це нормою існування. «Кумівство» взагалі в сучасній Україні стало одним з основних елементів соціальної мобільності, без якого кар'єрне зростання неможливе або пристойне місце роботи більшість населення знайти не може (рис. 1), тому й краще відібрати вже готове.

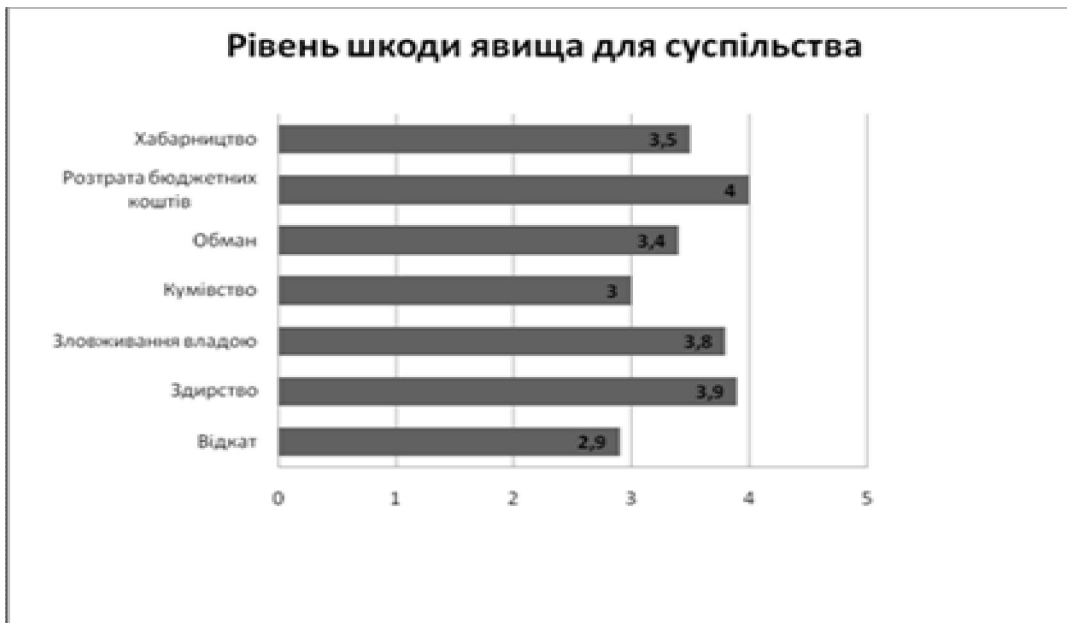

Рис. 1. Рівень шкоди явища корупції для суспільства.

Особливого успіху в дослідженні такого феномену, як корупція досягла агенція «Transparency International», яка з 1994 року публікує свій індекс сприйняття корупції (ІСК). Безсумнівною заслугою організації є розробка методики визначення індексу, що відображає ступінь корумпованості країн світу. Оскільки даний показник заснований в основному на непрямих показниках корупції, згодом він отримав назву Індексу сприйняття корупції, який відображає уявлення підприємців і фахівців про ситуацію з підкупом чиновників в тій чи іншій країні. В основі методики визначення Індексу сприйняття корупції лежить опитування представників транснаціональних корпорацій, великих національних компаній, представників малого та середнього бізнесу, економічних аналітиків, фахівців з оцінки ризиків. В останніх дослідженнях враховується кількість публікацій у ЗМІ на цю тему. Всього при складанні індексу використовується до 16 критеріїв.

Показник «ступінь сприйняття корупції» включає два індикатори: 1) частоту зустрічальності факту корупції (корупційних угод); 2) загальну вартість сплачених хабарів (або загальний збиток від корупційної діяльності). Зазвичай вони тісно пов'язані один з одним, оскільки в країнах, де корупція – масове явище, хабарі становлять найбільшу статтю щорічних витрат комерційної фірми.

Ступінь корупції в країні оцінюється з двох позицій: з точки зору повноправних громадян країни (погляд «зсередини») і з точки зору іноземних громадян (погляд «ззовні»). На «внутрішнє» сприйняття корупції впливає фон національної культури, тому суб'єктивні оцінки резидентів певною мірою можуть бути перекрученими, якщо їх зіставити з інформацією, отриманою про ту ж саме країну з-за кордону.

На підставі опитувань кожна країна оцінюється за 10-бальною шкалою. Індекс у 10 балів – ідеальна чесність, індекс в 0 балів – повна продажність. Потім країни ранжируються за результатами опитування [6].

Вибір респондентів не випадковий. Ділові кола як не можна краще підходять для подібних опитувань, оскільки володіють необхідною інформацією в даній сфері. Представники «великого бізнесу», високопоставлені чиновники, дипломати зазвичай мають справу з так званою верхівковою корупцією, поширеною у вищих ешелонах влади. Рядові громадяни мають уявлення про прояви корупції у повсякденному житті, тобто стикаються з низовою корупцією.

Широкі можливості для соціологічного аналізу корупції надають математичні методи дослідження цього феномену. Розглядаючи загальну сукупність усіх угод, ми можемо дослідити, з одного боку, інтенсивність цього явища, а з іншого – середній розмір хабара. Перемножуючи дві незалежні змінні, можна отримати в загальному вигляді розмір середнього корупційного «бюджету» однієї фірми, також є можливість вирахувати сукупний заробіток чиновництва. Якщо ж екстраполювати отримані дані на поширеність цього явища по сферах, то можемо вирахувати загальну кількість хабарів у економіці і розмір тіншового ринку.

Відзначимо, що отримана математично оцінка обсягу корупційного ринку буде свідомо занижена. По-перше, чим активніше підприємець використовує корупційні методи як інструмент отримання конкурентних переваг, тим частіше він відмовляється відповідати на найбільш сутнісні питання анкети щодо розміру, причини і сутності хабара. Очевидно, активний вплив на владу вимагає більших витрат, ніж пасивний відкуп від її натиску. По-друге, методика статистичних розрахунків консервативна. Зокрема, вона обмежується вивченням генеральної сукупності на рівні тих підприємців, що бажають позбавитися корупції, тобто при математичному розрахунку відсоток тих, хто отримує пряму вигоду від корупції, врахованим не буде. По-третє, математичні методи не враховують кримінальну корупцію (виплати посадовим особам з боку кримінального бізнесу) і угоди між посадовими особами.

Багато респондентів вважає, що корупція поширена у 20 різних функціях та секторах, то вищим є середнє значення ІСК (від 100 – найбільшого сприйняття до 0 – найменшого сприйняття корупції). Середнє значення індексу сприйняття корупції, яке з 53 в 2010 році зросло до 67 в 2011 році [6], відтоді не змінюється. Тобто, в уявленнях населення за останні два роки ситуація із поширеністю корупції в країні не змінилась. І надалі в середньому більше третини всіх основних сфер та інституцій України розглядаються населенням як надто корумповані.

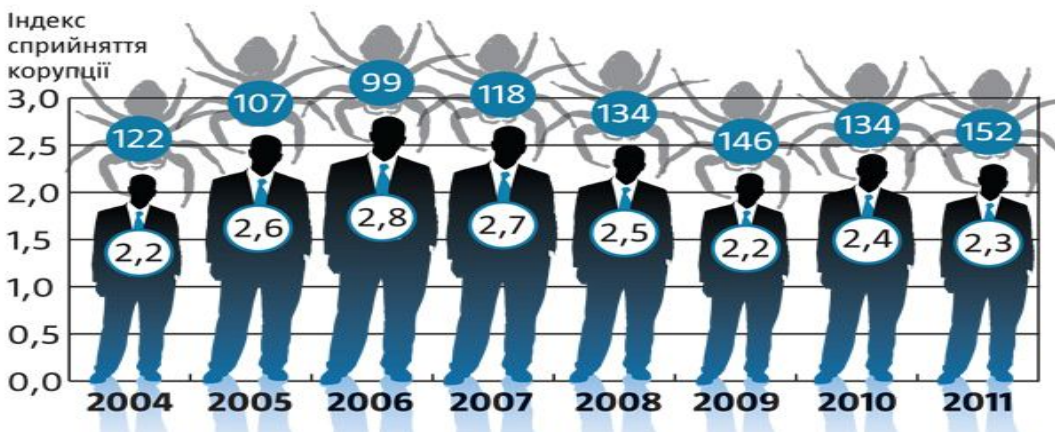
У регіональному розрізі найгірша ситуація залишається в Кіровоградській області, до якої долучились нині Сумська, Волинська, Донецька області та АР Крим, де більше половини сфер на сьогодні видаються жителям цих областей дуже корумпованими, тим більше, що у сприйнятті населення ситуація в цих регіонах навіть погіршилась за минулі два роки [6].

Загалом індекс сприйняття корупції населенням зріс в одинадцяти областях, причому в десяти з них він збільшився на п'ять або більше пунктів. Навпаки, скорочення індексу спостерігалось лише в п'яти областях: Харківській (- 14,1), Чернігівській (- 9,9), Запорізькій (- 9,0), Херсонській (- 4,5) та Луганській (- 3,9). Решта десять регіонів за рівнем сприйняття корупції залишились на тих же показниках, що й два роки тому [7, с. 71].

Водночас підприємці відчують, що адміністративний тиск посилюється і зі збільшенням кількості рейдерських захоплень зростає корупція, й працювати без «даха» стає дедалі складніше. Про критичність ситуації свідчать і відповідні міжнародні дослідження. Зокрема, після проведення антикорупційної «реформи» в рейтингу рівня корупції, який складає Transparency International, Україна опустилась зі 134-го на 152-ге місце (із 182 країн). За рівнем економічних свобод у дослідженні Wall Street Journal та центру Heritage Foundation посідає 163-тю позицію зі 179 держав. За показником глобальної конкурентоспроможності – 82-гу сходинку поміж 142 (дані Всесвітнього економічного форуму), а в рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2012, після так званої дерегуляції, опустилась зі 145-ї на 152-гу (зі 183 країн) [8].

МАЙЖЕ АФРИКА.

2011-го Україна опинилася між Угандою (151-ше місце) і Конго (154-те) за рівнем корупції (індекс Transparency International)

Рейдери, як правило, мають зв'язки у вищих ешелонах влади. Цей феномен української дійсності ще раз підтверджує тезу про те, що українське рейдерство є, насамперед, корупційним переділом власності, а не процесом економічної оптимізації. У більшості європейських країн прийняті спеціальні закони проти рейдерів (в Україні їх не те, що не ухвалили – не існує навіть подібних законопроектів). Однак важливо відзначити, що депутати та бізнесмени активно обговорюють проблему й рано чи пізно відповідні законопроекти будуть розроблені. Але найважливішим інструментом захисту економіки від рейдерів має бути судова влада.

«Необхідно провести глобальну антикорупційну реформу, в результаті якої чиновники розумітимуть, що участь у схемах із відбору чужої власності призведе до невідворотного тюремного ув'язнення», – про це заявила народний депутат України, голова Комітету Верховної Ради з питань промислової та регуляторної політики і підприємництва Наталія Королевська.

Депутат закликала уряд негайно почати антикорупційну реформу. За її словами: рейдерство в країні базується на трьох основних китах: на продажному державному чиновнику, на корумпованому свлі й на філософії вселозволеності, яка пропвітає в країні [3, с. 138].

Як повідомляв УНІАН в березні 2012 року. Кабінет міністрів відновив діяльність Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню й захопленню підприємств і призначив її головою першого віце-прем'єр-міністра – міністра економічного розвитку та торгівлі Андрія Клюєва.

Секретар Ради національної безпеки і оборони (РНБО) Андрій Клюєв вважає, що корупція є головною причиною рейдерства. Про це йдеться в повідомленні його прес-служби.

Клюєв зазначив, що робота з мінімізації корупції повинна бути системною: необхідно підвищувати ефективність дій правоохоронних органів і змінювати правила і нормативи для зменшення можливостей для корупції [3, с. 142].

Більше того, в європейських країнах рейдерство засуджується бізнес-громадськістю, тоді як в Україні рейдерами називають мільйонерів, яким приписують дружні зв'язки з першими особами держави. Може саме тому в 2011 році в Україні було розроблено та здійснено чимало рейдерських атак на стратегічні об'єкти.

Рейдерство та політичне кришування, залежність бізнесу від владної кон'юнктури, корупція, все це зробило українську демократію неспроможною дати швидкі економічні результати, а тепер, поєднавшись з політичним безпорядком у владі, вона не може запропонувати ефективних виходів з майбутнього економічного колапсу. В той час як населення живе в страху перед масовими скороченнями та поверненням в 90-ті роки минулого сторіччя, українські політики продовжують з'ясовувати свої стосунки і паралельно захищати інтереси своїх спонсорів.

Певні спроби боротьби з недружніми захопленнями й поглинаннями підприємств в Україні робляться лише протягом останніх 2-х років. У засобах масової інформації корпоративні захоплення підприємств, як правило, висвітлюють крізь призму неефективної протидії рейдерам з боку правоохоронних органів. До цього часу існує думка про те, що саме за браком професійних охоронців рейдерам вдається проникнути на територію підприємства та, як наслідок, заволодіти необхідною документацією. Насправді ж, ця проблема є набагато глибшою і складнішою.

Сама судова система України виявилася співучасницею недружніх злиттів і поглинань. Проблема «співробітництва» суддів з рейдерами полягає в недосконалості закону. Несумлінність суддів – це вже другий бік проблеми.

Сьогодні ж дуже корумповані судді стали «активними учасниками» рейдерських захоплень і недружніх поглинань. У справах «недружніх злиттів і поглинань», а інакше кажучи – у захопленнях чужих об'єктів господарської діяльності, суддя є ключовою фігурою. Від рішення, яке буде ухвалено суддею, залежить доля не тільки великих, мажоритарних акціонерів, але й більш дрібних груп – міноритарних акціонерів. Адже зміна власника відбувається найчастіше за рішенням суду. На сьогоднішній день можна стверджувати, що з часом справа може дійти до появи нової, тіньової спеціалізації суддів – «судді-рейдери». Їх рекомендують один одному адвокати, які так само, як і ці судді, заробляють на рейдерстві. Притягнути до відповідальності суддю, який ухвалив рішення на користь рейдера, досить важко: його рішення начебто прийняті відповідно до закону.

Останнім часом народні депутати виявилися в центрі законодавчих ініціатив із проблем недружніх захоплень і поглинань. Наперербій пропонуються законопроекти, які, на їх думку, стануть надійною перепоною на шляху корупційно-рейдерських захоплень. Багато депутатів, хто побічно, а хто й безпосередньо, мали або мають відношення до тих чи інших підприємств. Як правило, це великі підприємства, які й є привабливими для рейдерів. Адже об'єктами рейдерських захоплень часто стають підприємства зі значним обсягом активів, вартість яких у десятки й сотні разів перевищує вартість самої «операції».

Важливою передумовою виходу із ситуації, що склалася в Україні з рейдерством, є забезпечення максимальної прозорості та дієвості процесу боротьби з рейдерськими атаками. Тому необхідно спочатку, перш за все, ліквідувати корупцію як явище, що й приведе до подолання (як мінімум – значного зменшення) такого негативного явища, як рейдерство.

Висновки та пропозиції. В Україні корупція та рейдерство дійсно є надзвичайно актуальною проблемою в сучасному суспільстві, які набирають статусу загрози національної безпеки України.

Через нестійкість, корумпованість державних органів, прогалин у законодавстві, неформованих інституцій прав власності такий феномен в Україні вже набрав високих «темпов зростання». І хоча у розвинутих країнах рейдерство є ефективним інструментом впливу на неефективні підприємства, в Україні – це інструмент корупційного перерозподілу власності та особистих інтересів.

В рамках цієї статті, виходячи з вищевикладеного, пропонується:

1) на боці власника має виступати держава і використовувати дієві, реальні інструменти щодо захисту прав власності;

2) прозорість і ефективність діяльності суб'єктів господарювання, які можуть зробити підприємство фактично невразливим до рейдерів. Слід знати, що найчастіше «постраждалими» є ті, що ведуть свій бізнес не зовсім за правилами, внаслідок чого бояться звертатися до правоохоронних органів;

3) надати Міжвідомчій комісії з питань протидії незаконним захопленням підприємств при Кабінеті міністрів України статус Державної комісії (комітету) у справах боротьби із корупцією та рейдерством за участю представників Уряду, Ради Національної безпеки та оборони України, Секретаріату Президента України, правоохоронних органів, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. До складу Державної комісії з метою забезпечення прозорості та дієвості роботи цього органу ввести представників Антирейдерського союзу підприємців України, Європейської бізнес-асоціації (ЕВА), Торговельно-промислової палати України, Американської торговельної палати в Україні (АСС);

4) наділити Державну комісію у справах боротьби із корупцією та рейдерством відповідними повноваженнями згідно з Конституцією та законами України, необхідними для оперативного реагування на ситуації, що мають відношення до корупційно-рейдерських дій та вжиття невідкладних заходів;

5) ініціювати прокурорські перевірки незалежними слідчими Генеральної прокуратури України всіх рішень, винесених на користь рейдерів українськими судами;

6) створити реєстр рейдерських судових рішень та внести на розгляд Вищої ради юстиції персональні справи суддів, які їх винесли.

Література

1. Закон України «Про боротьбу з корупцією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=356%2F95-%E2%F0>.
2. Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1506-17>.
3. Бова А. Transparency International: індекс сприйняття корупції / А. Бова // Політичний менеджмент. – 2012. – №3. – С. 129–143.
4. Большой толковый социологический словарь (Collins). Том 1 (А–О): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.
5. Бюлетень «Гвій вибір – 2011». Питання формування антикорупційної політики. [Вип. 12.] – К.: УНПД, 2011. – 20 с.
6. Вальчук А. Корупція як соціальне явище / А. Вальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ppf.net.ua/index.php?page=article&id=24>.
7. Верстюк С. Корупція: визначення, причини появи, вплив на економіку / С. Верстюк // Економіка України. – 2012. – №3. – С. 66–74.
8. Жданов І. Корупція в Україні: спроба аналізу / І. Жданов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://korupzia.org.ua/papers/s1_ukr.htm.
9. Індекс восприяття корупции. Transparency International Secretariat Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.transparency.org>.
10. Клямкин И. Теневой образ жизни: Социологический автопортрет постсоветского общества / И. Клямкин, Л. Тимофеев. – М.: РГГУ, 2010. – 412 с.